

Reisverslag Guatemala Deel 1 – maart-april 2009

Waarom Guatemala?, Quetzaltenango en omgeving, de ongelofelijke onrechtvaardigheid in Guatemala toen en nu

Voor degene die het nog niet wisten verblijf ik sinds 16 maart in Guatemala. Zoals gewoonlijk de afgelopen jaren tijdens de wat langere reizen, stuur ik een reisverslag van hetgeen ik zoal aantref, en interessant vind om op te schrijven en te delen met familie, vrienden en bekenden.

Waarom Guatemala?

Deze vraag krijg ik veel te horen van onder andere mijn Spaanse leraressen? Ik kom dan in gebrekkig Spaans en half Engels tot een rijke (maar trieste) historie die veel langer is dan de Nederlandse geschiedenis, de prachtige Maya-bevolking die zich vooral bezig houdt met landbouw, en de bergen waar je mooie trekkings kunt maken. Verder wil ik verdiepen in de situatie van de boeren en dus veelal de Maya's, en het landbouwbeleid.

Na drie weken kan ik alleen maar zeggen dat ik een goede keuze heb gemaakt, en dat de verwachtingen meer dan uitkomen.

Daarbij ben ik terecht gekomen bij een links georiënteerde Spaanse school, dus ook qua politiek gaat er een wereld voor me open. Vooral omdat de gevolgde politiek zo'n grote consequenties heeft voor de boeren, de Maya's en de armsten in dit land. Het is daarbij bijna onmogelijk om niet emotioneel geraakt te worden door het vele onrecht nu en in het verleden deels veroorzaakt door 'de VS'. Voor de liefhebbers, de school is genaamd Proyecto Lingüístico Quetzalteco de Español, ook wel PLQ (<http://www.hermandad.com>).

Het land stond overigens al langer op mijn verlanglijstje, maar onder andere door mijn totale gebrek aan kennis van Spaans, was het er nog niet van gekomen. Dus mijn eerste doel was daar iets aan te gaan doen, anders zou mijn aansluitende reis door dit land en Mexico wel erg lastig worden.

Quetzaltenango

Ook wel Xela in de volksmond genoemd. Hier kwam ik de tweede dag terecht na zo snel mogelijk Guatemala City te zijn uitgevlucht. De verhalen over geweld op straat en de kans op berovingen hadden me toch wel zenuwachtig gemaakt. Ik had op de valreep nog een hostel geregeld, zodat ik van het vliegveld werd opgehaald. Een redelijk dure taxi bezorgde me een dag later bij het busstation, waar ik met 3 uur vertraging op weg kon naar de Western Highlands. Behalve een stuk veiliger is Xela dus ook een stuk koeler dan andere delen van het land. We zitten hier op 2.335 meter boven de zeespiegel dus dat betekent koele nachten van een graad of 10, overdag wordt het lekker warm; zo'n 26 tot 30 graden.

Ik kwam hier vooral op aanraden van Els Hendricks, die ik tegenkwam tijdens het jubileum van XminY Solidariteitsfonds in november. Zij had hier Spaans geleerd en tegelijkertijd vrijwilligerswerk gedaan, en vertelde me al over de mooie stad in de bergen waar zich vele Mayadorpen bevinden. Ik was toen in mijn laatste dagen als fractiemedewerker bij de SP bezig, en knoopte het advies in mijn oren voor het geval ik niet snel een nieuwe leuke baan zou vinden. Zo had ik ook een nieuwe 'uitdaging' waar ik al met veel voorpret naar uit keek. 'Toevallig' vond ik die geliefde baan niet – maar werd zowiezo niet blij van alle afwijzingen – dus toen kon de reis eind februari geboekt worden.

Bij aankomst in Xela ben ik eens gaan rondkijken naar een geschikte Spaanse school, en hoewel de school een stuk duurder is dan andere scholen, sprong PLQ er meteen uit. Duurder is overigens

nog relatief hier; ongeveer 150 Euro voor 4 of 5 uur Spaanse les gedurende 5 dagen inclusief verblijf bij een gastfamilie en de maaltijden aldaar.

Ik voelde me meteen thuis in het mooie gebouw, dat wemelt van linkse posters en foto's. Links is hier zo'n beetje te omschrijven als alles wat opkomt voor sociale rechtvaardigheid. (Hier kom ik nog op terug.) Zo hangt er een poster van alle vermoorde boerenleiders van de CUC (Comité de Unidad Campesinas). Ook het programma van nevenactiviteiten, zoals lezingen met discussies, documentaires en excursies sprak me aan. Dus kwam er van het eerdere plan om vrijwilligerswerk te gaan doen weinig terecht, daarvoor is het ook beter om minstens een paar maanden te blijven.

Omdat je niet midden in de week kon beginnen, had ik een paar dagen over en die bracht ik vooral in de stad en de omgeving door, samen met o.a. een Ier, een Belgisch stel en een Fransman. Zo bezochten we de warmwaterbronnen Fuentes Georginas, maar de weg er naartoe was minstens zo mooi. Met op de achtergrond steeds de Santa Maria vulkaan, zag je de boeren aan het werk op hun kleine maar zeer productieve veldjes op de steile berghellingen. Er zijn hier in de buurt vele warmwaterbronnen door de vulkanische activiteit in het gehele centrale deel van Guatemala. Sommige zijn geneeskrachtig door het hoge zwavelgehalte. Bij Almolonga bezocht ik deze bronnen op een ander moment, als onderdeel van een excursie van PLQ.

Finca Santa Anita

Het rijke gevulde prikbord bij PLQ leidde me naar de documentaire *Voice of a mountain* (<http://www.voiceofamountain.com/en/film>). Deze gaat o.a. over groepen boeren die na de burgeroorlog zelf een *koffiefinca* (een koffieplantage op een groot landgoed) beginnen genaamd Santa Anita. Na de film verkochten enkele Amerikaanse vrijwilligsters bananenbrood afkomstig van deze koffiefinca, en kon je je opgeven om deze finca een weekend lang te bezoeken.

We waren met een klein groepje van verder alleen Amerikanen, die toch wel de overhand hebben tussen de *gringo's* hier. Via een overvolle minibus en een pick-up (staand in de achterbak) kwamen we via Colomba aan bij de finca. Het eerste wat opvalt zijn de vele muurschilderingen, omdat het hier een groep ex-guerilla's (per definitie links) betreft, viel het schilderij van Che Guevera meteen op. Verder had men een grote muurschildering gemaakt van de trieste historie van verbrande dorpen, mensen die afgevoerd werden door militairen, de guerilla's die terugvochten, en daarna de vredesonderhandelingen en de huidige 'vrede'. De burgeroorlog in het land duurde maar liefst 36 jaar tussen 1960 en 1996.

In 1997 waren deze ex-guerilla's (37 families) in staat deze finca te kopen, via een 'gunstig' rentepercentage van 12% van het Land Fund. Als onderdeel van het vredesakkoord zouden boeren namelijk gemakkelijker toegang tot land moeten krijgen. De regering koos echter voor een marktgerichte benadering via private banken. Er werden ook finca's in de buurt gratis weggegeven, maar dat was vooral aan armeren die geen ex-guerilla's waren.

De miljoenen die aan ontwikkelingshulp uit oa. Europa binnenkwamen na 1996, kwamen echter grotendeels op de verkeerde plekken terecht en niet bij de mensen zelf. Rigoberto Augustino, één van de leiders van de erg horizontaal georganiseerde finca vertelde, dat het geld dat bestemd was voor de ontwikkeling van het land, en onder andere verbetering van de voedselproductie, nooit op de plaats van bestemming belandde. Zij hadden desondanks een bloeiende gemeenschap ontwikkeld, gericht op fairtrade koffie (vooral onder de merknaam *Just Coffee* aan de VS verkocht), bananen en verbetering van basisvoorzieningen als water, electriciteit en scholen. Helaas is de opbrengst van de koffie nog steeds onvoldoende om de rente te betalen, laat staan de aflossing. De kans dat de grond weer in beslag wordt genomen blijft aanwezig, hoewel men hoopt, via heronderhandeling de veel te hoge lening (de grond was erg overgewaardeerd), te verlagen of kwijt gescholden te krijgen. Augustino zegt nadrukkelijk de diplomatieke weg te willen volgen, hij is blij dat de geur van koffie en bananen de geur van *gun powder* heeft vervangen.

Men is overigens overgegaan van gemeenschappelijk grondbezit naar privebezit, iedere familie bezit nu een stukje grond. De koffie wordt – na weging van ieders oogst – wel gezamenlijk verwerkt, men wil deze in de toekomst ook zelf gaan branden. Via contracten met Frankrijk en Duitsland, wil men de koffieteelt ook verder uitbreiden. Maar de grootste hoop ligt in de jeugd, en er wordt veel aandacht geschonken aan onderwijs, o.a. via een eigen school op de finca. De ex-guerilla's hopen dat hun kinderen zo uiteindelijk goede banen, eventueel buiten de finca vinden.

's Avonds was er een 'disco' waarbij de tieners dansten met een groep Amerikaanse studenten, die via hun universiteit een langlopend onderzoeksproject binnen de finca hebben opgezet. Er is overigens geen alcohol verkrijgbaar op de finca, een wijs besluit omdat Maya's erg slecht tegen alcohol kunnen.

Escuela de la Montaña (School in de bergen)

Mijn eerste week van Spaanse lessen volgde ik aan deze school, die onderdeel is van PLQ. De school ligt vlakbij Santa Anita; via een overstap in Columba zette de pickup mij voor de deur af. De school is prachtig gelegen in de bergen tussen koffieplantages. De nabijgelegen dorpen Fatima en Nueva San José worden beiden bewoond door ex-medewerkers van twee verschillende koffiefinca's, die hier terecht kwamen na een arbeidersconflict. Het zijn erg arme mensen die grotendeels afhankelijk zijn van het zeer onzekere werk als dagloner, dat men dagelijks gaat zoeken in de steden of op het platteland bij groenteboeren.

In het koffieplukseizoen van november t/m januari sluiten de scholen, en gaan hele families aan het werk binnen de koffieplantages. In tegenstelling tot vroeger zijn er echter weinig vaste banen meer binnen deze plantages. De eigenaren hebben zo'n groot aanbod van werklozen, dat men is overgegaan op stukloon, en onder het landelijk afgesproken minimumloon betaalt. Een deel van de families krijgt daarbij geld vanuit de VS, waar hun familieleden als arbeidersmigrant naar toe zijn gevlucht.

De Spaanse school draagt ook bij aan de dorpseconomie, doordat de leerlingen bij steeds wisselde families in de kost gaan. Ik kwam bij Vilma terecht, ze is 27 met vier kinderen van 11, 7, 4 jaar en een baby van 7 maanden. Haar man Eric (24) was vijf dagen afwezig omdat hij werk had gevonden in Quetzaltenango. Dat bespaart namelijk een groot deel van de transportkosten uit. Hun huis was tamelijk groot, maar vooral leeg.

Zoals ook bij mijn huidige gastmoeder in Quetzaltenango, at ik vooral alleen terwijl zij er bij kwam zitten. Omdat ik maar weinig woorden Spaans kon was dit wat onwennig. Maar de drie kinderen die net als Vilma heel liefdevol met de baby omgingen, die ze constant bij haar droeg, zorgden voor veel afleiding. De maaltijden confronteerden me met de echte armoede in het gezin, soms bestond het ontbijt alleen uit koekjes en witte broodjes, met een glas sterk verdunde koffie met veel suiker. Ik vroeg of het thee was, maar ze verzekerde me toch echt dat het koffie was. Verder is iedere dag groente niet persé normaal, hoewel je er op mag aandringen. Maar ja wat is een week 'ondervoeding' op een mensenleven, van deze nog steeds met overgewicht kampende westerling. Ik geloof dat ik nog niet erg ben toegekomen aan mijn normale afvalpatroon tijdens deze reis.

Nou ja, ik schrijf wel mensenleven, maar ik sluit ook in het Westen hongersnoden niet uit, en misschien wel eerder dan we nu voor mogelijk houden. Maar hier kom ik nog wel op terug.

Verder ondersteunt de school de gemeenschappen met onderwijsprojecten, steunt het sommige leerlingen met een beurs om in ieder geval middelbare school te kunnen volgen, zijn er iedere woensdag spellenavonden voor de kinderen in het dorp, en zijn er zo'n vijf mensen die vast werken op de school. Een ervan is Abelino Lopez Gomez, hij vertelde over de historie van het arbeidersconflict op de San Juan Altamira-finca waar hij en de andere inwoners van Nueva San Juan 20 jaar werkten. In totaal betrof het 450 mensen binnen 50 families. In 1991 besloot de eigenaar plotseling hun verdiende loon niet meer uit te betalen. Dit leidde al snel tot ondervoeding

en sterfte, omdat men door het spaargeld raakte en zelf geen eigen voedsel verbouwde. Toch bleef de helft van het personeel solidair met de finca-eigenaar, de andere helft wilde harde actie toen de betaling al een jaar uitbleef. Uiteindelijk werd de zaak opgelost o.a. met de hulp van een arbeiderstribunaal en de katholieke kerk die hen onderhandelings technieken leerde, en hun later een stuk grond gaf binnen het huidige Nueva San José. De bewoners van Fatima zijn afkomstig van een andere finca met een vergelijkbaar arbeidersconflict, maar hebben behalve hun huizen geen landbezit.

De Spaanse les kreeg ik van een 21 jarige lerares Lupita genaamd, en ik was erg tevreden over haar leertechnieken. Na een week begon ik steeds meer te begrijpen van de lezingen en gesprekken. Maar zelf Spaans praten blijft nog wel even een probleem. Ik had ook interessante gesprekken met mijn drie medestudenten, allen uit de VS. Een van hen een jongen van 20 gaat binnenkort aan de slag als Human Rights onderzoeker in de binnenlanden. Ongelofelijk wat deze jongen op die leeftijd al weet.

Een groot deel van de vrije tijd (naast het dagelijkse huiswerk) bracht ik echter door met het boek *Bitter Fruit – The story of an American coup in Guatemala*. Daarvoor las ik al *Ik wil jullie mijn verhaal vertellen – Het leven van vrouwen in Guatemala* uitgegeven in 1992 door het Guatemala Komitee Nederland.

De ongelofelijke onrechtvaardigheid in Guatemala toen en nu

Beide boeken maar ook de vele lezingen die ik bijwoonde tijdens mijn Spaanse cursus op de PLQ confronteerde me met een ongelofelijke berg leed. Dat het Westen - in eerste instantie de Spaanse kolonisator, na 1821 de Spaanse nazaten, vanaf 1900 vooral de Amerikanen en tegenwoordig ook de EU met haar vrijhandelsverdragen, hiervoor in hoge mate verantwoordelijk voor is - maakt de situatie nog 'onuitstaanbaarder'. We zijn dus gewoon medeverantwoordelijk voor het leed dat de inheemse bevolking (de Mayas nog steeds zo'n 60% van de bevolking) en in mindere mate de ladino's (de gemixte Europees inheemse bevolking) dagelijks doormaken. Aan de andere kant kunnen de Amerikanen maar ook Europeanen door een drastisch ander beleid meewerken aan de oplossing van de problematiek.

Even een overzicht van de huidige situatie:

- 5% van de bevolking bezit 97% van het productieve land, dit wordt echter in grote mate ingezet voor exportproducten als koffie, bananen, suikerriet en in toenemende mate palmolie als 'biobrandstof'.
- De overgrote meerderheid van 95% heeft dus maar toegang tot 3% van het land. Onder andere de Maya's behoren hiertoe, als men geluk heeft heeft men nog een stukje land om het eigen voedsel te verbouwen. Dit is echter veelal onvoldoende om van te leven, zodat men b.v. in de koffieoogsttijd voor hongerloontjes (met vrouwen en kinderen) moet bijwerken. Een ander deel van de Maya's heeft helemaal geen land is en is totaal afhankelijk van voornamelijk dagarbeid zonder vast contract.
- Guatemala is ondanks een grote hoeveelheid vruchtbare grond niet zelfvoorzienend in haar voedsel. De totale betalingen voor importen van voedsel zijn groter dan hetgeen veelal grootgrondbezitters en multinationals totaal verdienen aan de export van landbouwproducten. Deze inkomsten worden echter deels het land uitgesluisd naar de aandeelhouders in het Westen, en komen de ontwikkeling van het land niet ten goede.
- De sociale omstandigheden zijn zeer slecht, na Haiti het slechts van geheel Amerika, dit ondanks een redelijk gemiddeld bruto nationaal product per hoofd van de bevolking. Dit wordt veroorzaakt door het zeer oneerlijke belastingstelsel. Iedereen betaalt 12% BTW op al zijn inkomsten en dit is de belangrijkste bron van belastinginkomsten voor de overheid. De inkomstenbelasting en belasting op vermogen zijn vrijwel nihil (aldus een Augusto Chun, een

ex-guerilla van de ORPA), omdat er allerlei constructies zijn via b.v. liefdadigheidsprojecten (voor 5 kinderen!) vrijgesteld te worden van belastingbetaling. Buitenlandse bedrijven in de mijnbouw of oliewinning betalen 1% belasting op hun omzet (of winst).

Daarbij wordt een groot deel van het al lage overheidsbudget uitgegeven aan het nog steeds almachtige leger. Het gevolg zijn ondervoeding, analfabetisme, een bijna onbetaalbaar onderwijssysteem (na 12 jaar) en een publieke slechte gezondheidszorg. Men heeft ook hier te maken gekregen met het gangbare 'IMF- en Wereldbank-recept' van privatisering, deregulering en liberalisering. Alleen koopkrachtigen houden binnen de geprivatiseerde scholen en gezondheidszorg echter nog toegang tot een redelijke kwaliteit van dienstverlening.

- Daar komt de huidige onveilige situatie nog bij zoals de jeugdbendes, mede veroorzaakt door ontwrichte gezinnen als gevolg van de slechte sociale situatie. Zo komt het geregeld voor dat één of beide ouders in de VS werken, of dat de vaders deels afwezig zijn doordat men in stad werkt. Van verschillende kanten hoorde ik het verhaal dat het leger en de huidige machthebbers meewerken aan de onveiligheid, door b.v. buschauffeurs te vermoorden of door hun betrokkenheid in de internationale drugshandel. Het leger - gesteund door ultrarechtse partijen als de Partido Popular - kan zo claimen dat de politie de veiligheid niet garandeert (mede door gebrek aan overheidsfinancien) en dat zij onmisbaar is.

Eigenlijk zijn de sociale, economische en politieke verhoudingen sinds de komst van Spaanse kolonisten op een enkele periode na, nauwelijks veranderd. Toen waren het conquistadores en de katholieke kerk, en later grootgrondbezitters, multinationals gesteund door (het Amerikaanse en) Guatemalteekse leger die de macht in handen hebben. Er schijnt nu een elite te zijn van zo'n twintig 'Spaanse' families die nog steeds het land bestuurd via hun contacten in de overheid en met grote bedrijven. Steeds wordt er weer een nieuwe charismatische *puppet* naar voren geschoven in een van de vele rechtse partijen die vervolgens gekozen wordt. Tegenwoordig via verkiezingen, maar dat is een schijnvertoning, omdat het b.v. mensen op het platteland zeer moeilijk wordt gemaakt te stemmen. Men moet hier namelijk een dure reis naar de districtshoofdstad voor maken. Daarnaast worden de rechtse partijen met veel geld gesteund vanuit het bedrijfsleven, en kunnen dus veel cadeautjes aan de kiezers uitdelen. Links is sinds het einde van de burgeroorlog versplinterd, en de ex-guerilla's van de URNG hebben nog maar 2 van de 158 zetels in het parlement.

Kind van de rekening zijn steeds de Maya's geweest, zijn werden door de Spanjaarden en andere kolonisten van hun grond verjaagd en verder de bergen in gedreven en/of als slaven ingezet op de plantages. Tot ver in de 20^e eeuw werden de Maya's verplicht een groot deel van hun arbeid gratis in te zetten op plantages.

Eigenlijk zijn er in de lange trieste periode van zo'n 500 jaar overheersing (sinds 1523) maar twee regeringen geweest die opkwamen voor de meerderheid van de bevolking, dit was de 'lente' tussen 1944 en 1954. En juist deze regeringen die via o.a. een grote landhervorming wilden doorvoeren om de armsten toegang tot land te geven, werd via een coup georganiseerd door de VS, aan de kant gezet. Hoewel de landhervorming braak land betrof, en men de grootgrondbezitters de grond betaalden tegen de eigen opgegeven fiscale waarde, kwam vooral het Amerikaanse bedrijf United Fruit Company in verzet. Zij hadden sinds de jaren 1900 een monopolie op de bananenexport vanuit Guatemala en andere landen in de regio. Als grootste investeerder en landbezitter in Guatemala hadden vooral zij te 'lijden' van deze landhervorming, die hun echter meer geld voor hun grond zou opleveren, dan zij oorspronkelijk betaalden. Zij eisten echter het tienvoudige dan de overheid wou bieden.

Via lobby, PR-campagnes, goede relaties met de regering Eisenhower, en vooral de gebroeders Dulles (de één minister van BuZa en de ander hoofd van de CIA), werd een uitgekende strategie bedacht de regering van Arbenz aan de kant te zetten. Hier gaat het boek *Bitter fruit* over. Het leest

als een thriller. Hoewel het zich concentreert op de coup van 1954, komt ook de periode daarna aan de orde, inclusief de burgeroorlog van 1960 t/m 1996. Na 1954 werden overigens alle ingevoerde wetten - die we in een toch niet links land als Nederland als 'normaal' zouden erkennen - weer teruggedraaid. Vanaf 1960 pikten vakbonden, boerenorganisaties, studenten en een deel van het leger het niet meer, en begonnen een guerilla-oorlog.

Onder het mom van het gevaar van communisme was het vooral de VS die een hoge mate bepaalde wat en wie goed en slecht was, in haar achtertuin Centraal-Amerika. Zij steunde de dictaturen in Guatemala na 1954 ruimhartig met militaire hulp, trainingen aan politie en leger, wapens, helikopters en vliegtuigen. Vooral in de jaren tachtig leidde dit tot veel geweld, waarbij naast het leger rechtse groepen paramilitairen verantwoordelijk waren, de beruchte *death squads*.

In Guatemala was het trieste gevolg dat tussen 1960 en 1996 200.000 veelal onschuldige mensen vermoord werden - vaak op brute wijze (na marteling) - dat er (waarschijnlijk meer dan) 50.000 mensen 'verdwenen', dat 440 Maya-dorpen werden vernietigd en dat er 1 miljoen mensen hun woonplaatsst moesten ontvluchten (een deel vluchtte naar Mexico). In 1998 werd bekend dat 93% van deze schendingen tegen de mensenrechten waren gepleegd door het leger. Bisschop Gerardi die de onderzoekscommissie had geleid, werd twee dagen na het bekend worden van de uitkomsten, vermoord.

Terug in Xela

Hier laat ik het even bij, momenteel zit ik midden in *Semana Santa*, de goede week voor Pasen. Deze wordt hier zeer uitgebreid gevierd, de winkels zijn vandaag Witte Donderdag al dicht, en blijven dat t/m zondag. Mij wacht zo dadelijk de diploma-uitrijking, en ik moet nog een Spaanse korte toespraak schrijven. Morgen gaan we met een aantal medestudenten de vulkaan Santa Maria beklimmen. Volgende week vertrek ik naar Mexico, waar ik onder andere Frans van der Hoff één van de oprichters van Max Havelaar hoop op te zoeken.

Vrolijk Pasen!

Guus Geurts

9 april 2009

vanuit Quetzaltenango

guusgeurts@yahoo.com

www.guusgeurts.nl